



**Moravská lidová fajáns 1750–1880  
v Moravském zemském muzeu v Brně**

**Moravian Folk Faience 1750–1880  
in the Moravian Museum in Brno**

*Alena Kalinová*

---

## Obsah/ Contents

6	<b>Předmluva</b>
7	<b>Foreword</b>
9	<b>Přehled dosavadního bádání nad fajánsemi</b>
19	<b>Overview of research into faience until the present</b>
27	<b>Historie výroby fajánsí na moravském území</b>
38	<b>History of faience production in Moravia</b>
49	<b>Zhotovování fajánsí</b>
56	<b>The making of faience</b>
59	<b>Charakteristika moravské fajánsové produkce</b>
67	<b>Characteristics of Moravian faience production</b>
73	<b>Lokality a výrobci</b>
85	<b>Places and producers</b>
93	<b>Utváření sbírky moravských fajánsí v Moravském zemském muzeu</b>
101	<b>The building of the collection of Moravian faience in the Moravian Museum</b>
105	<b>Profil sbírky moravských fajánsí v Moravském zemském muzeu</b>
120	<b>Profile of the collection of Moravian faience in the Moravian Museum</b>
133	<b>Značky / Makers' marks</b>
141	<b>Sbírka kresebné dokumentace v Moravském zemském muzeu</b>
145	<b>Collection of drawings in the Moravian Museum</b>
146	<b>Seznam zkratk / List of abbreviations</b>
147	<b>Rejstřík místní / Index of places</b>
148	<b>Rejstřík jmenný / Index of names</b>
149	<b>Prameny a literatura / Sources and literature</b>
155	<b>Obrazový katalog / Picture catalogue</b>

---

## Předmluva

Součástí kulturního dědictví Moravy tvoří obdivuhodné keramické výrobky – fajánse. Počátky fajánsové výroby jsou spojeny s působením novokřtěnců, kteří ji na moravském území zavedli na sklonku 16. století. Po bitvě na Bílé hoře však jako nekatolíci byli ze svých domovů vypovězeni. Většina z nich se přesunula na dnešní západoslovenské území, na němž výroba fajánsí pokračovala. Po rozkladu zdejších novokřtěnských komunit odešli někteří řemeslníci na Moravu, kde na počátku 18. století založili dílny. V moravských lokalitách probíhalo zhotovování fajánsí až do poslední čtvrtiny následujícího věku. Výrobky moravských džbánkařů se staly výraznou součástí zdejší lidové kultury. Svým vzhledem a řemeslnou kvalitou přitahovaly zájem sběratelů a badatelů již v 19. století. O rozvoj jejich poznání se zasloužila řada osobností, jejichž působení je spjato s Moravským zemským muzeem v Brně, v němž na počátku 20. století vznikla jedna z nejvýznamnějších sbírek fajánsí ve střední Evropě.

Předložená publikace o pozoruhodném souboru lidových fajánsí uloženém v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea by chtěla přispět k hlubšímu poznání památkového materiálu a k rozvoji jejich studia. Práce navazuje na výsledky dosavadního bádání. Prezentuje výjimečnou kolekci, jež umožňuje sledovat proměny na Moravě vyráběných fajánsí od počátku 18. století až po poslední ohlasy z konce 19. století. Chtěla by seznámit s tímto pozoruhodným fenoménem širokou veřejnost a stát se pomůckou badatelů a sběratelů.

Na tomto místě by autorka chtěla poděkovat všem, kteří jí pomohli při zpracování publikace.

---

## Foreword

The cultural heritage of Moravia involves admirable ceramic products – faience. The beginnings of faience production are connected with the activity of the Anabaptists, who introduced it in the Moravian territory at the end of the 16th century. After the Battle of White Mountain, however, Anabaptists were expelled from their homes as non-Catholics. Most of them moved to what is now western Slovakia where faience production continued. After the disintegration of the local Anabaptist communities, some craftsmen left for Moravia where they set up workshops in the early 18th century. In Moravian territory, faience-making continued until the last quarter of the following century. The products of Moravian jugmakers became a significant part of the local folk culture. Their appearance and quality of craftsmanship attracted the attention of collectors and researchers as early as the 19th century. The development of their knowledge is credited to a number of personalities whose work is linked to the Moravian Museum in Brno, where one of the most important collections of faience in Central Europe was established at the beginning of the 20th century.

The publication devoted to the remarkable collection of folk faience held by the Ethnographic Institute of the Moravian Museum seeks to contribute to a deeper understanding of this heritage material and to the development of its study. The work builds on the results of previous research and presents an exceptional collection that allows to trace the changes in faience made in Moravia from the beginning of the 18th century until the last reverberations at the end of the 19th century. It aims to introduce this interesting phenomenon to the general public and to become an instrument for further researchers and collectors.

At this point the author would like to thank all those who helped in the preparation of this publication.



*Carl Schirek, kustod brněnského umělecko-průmyslového muzea / Carl Schirek, curator of the Brno Museum of Applied Arts.*



*Madlena Wanklová, nejmladší dcera zakladatele moravské archeologie MUDr. Jindřicha Wankla a první odborná síla etnografického oddělení Františkova muzea. / Madlena Wanklová, the youngest daughter of Dr. Jindřich Wankel, the founder of Moravian archaeology, the first specialist worker of the ethnographic department of the Francis Museum.*



*Čtyři sestry Wanklovy, významné národopisné badatelky a pracovnice. / The four Wankel sisters, eminent ethnographic researchers and workers.*

naučného heslo o keramice a zahájil její studium. Jeho zájem přitahovaly zejména zachované šlechtické fajánsové soubory z předbělohorského období. Po delším hledání spojil počátky produkce fajánsí v českém prostředí s působením novokřtěnců. Za jejich výrobek určil jeden z nejstarších známých kusů – džbán z roku 1599 z berlínského muzea, bohužel na konci druhé světové války zničený, a popřel jeho údajný švýcarský původ. Ve svých závěrečích se opíral zejména o srovnání dekoru a jeho zjištění se nakonec ukázala pravdivá. Otázka původu a výroby fajánsí na českém území byla v tehdejší době zcela otevřená a badatelé přicházeli s různými názory. Např. Koulův současník Pavel Socháň (1862–1941), který se intenzivně zajímal o fajánse ze slovenského území, spojoval jejich počátky s působením českých bratří.<sup>3</sup> J. Koula zamýšlel své mnohaleté zkušenosti z bádání o keramice shrnout v příspěvku, který však již nestačil zpracovat. Vytvořil a připravil k vydání barevné dokumentární kresby zachovaných exemplářů nejstarších fajánsí, jež ve své době představovaly vrcholnou formu dokumentace keramických výrobků, o nichž černobílá fotografie nemohla podat dostatečné svědectví.<sup>4</sup>

Pohled na fajánsovou produkci jako součást lidové kultury – vlastně kultury národního celku, poprvé nastínil etnograf a archeolog Lubor Niederle (1865–1944) v reprezentativní publikaci *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Ve stati *Keramika v Čechách, na Moravě a Uherském Slovensku* shrnul dosavadní poznatky o keramice sledovaných regionů a blíže si povšiml lidových fajánsí. Podle jeho názoru by bez uvedené výstavy, jež umožnila shromáždit množství zachovaných keramických předmětů, nebylo o české keramice téměř nic známo. Poprvé nastínil přehled a charakteristiku keramických druhů tvořících součást lidové kultury českého národa.<sup>5</sup>

<sup>3</sup> Socháň 1900, s. 101–102.

<sup>4</sup> Více Merglová Pánková – Mergl 2019, s. 225–263.

<sup>5</sup> Niederle 1896, s. 343–349.



Typář olomouckého džbánkařského cechu z roku 1763 (VMO, inv. č. PO002225). / Seal-die of the Olomouc jug-makers' guild from 1763 (VMO, inv. no. PO002225).



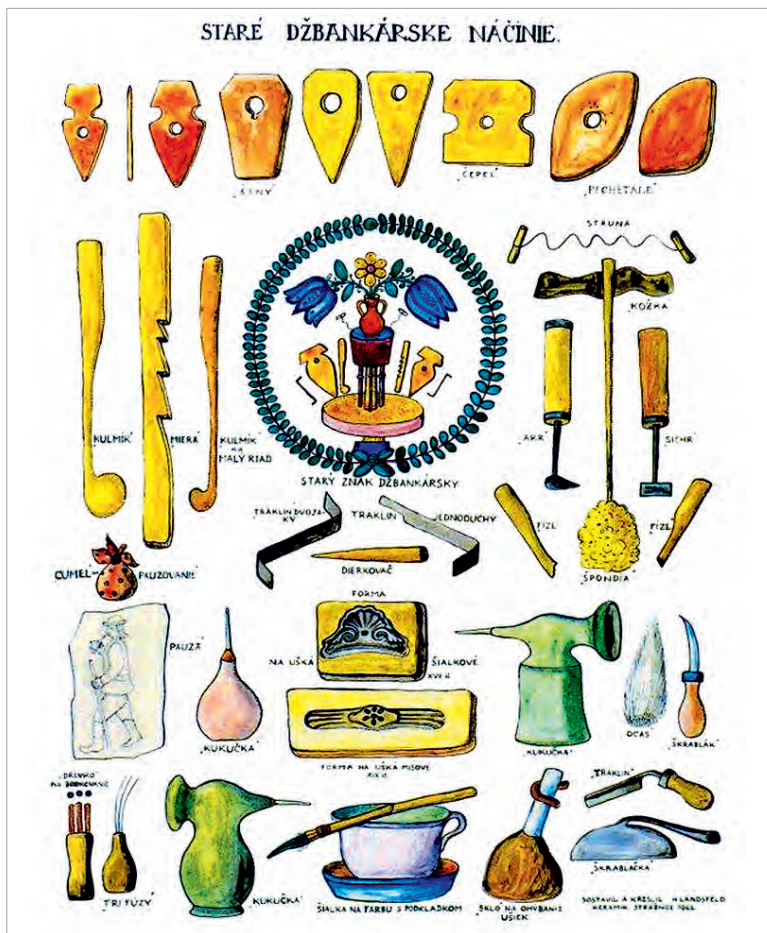
*Znaymum vulgo Znaym, Moraviae civitas primaria. Veduta Znojma z roku 1617 s postavou novokřtěnce. Mědirytina. / Veduta of Znojmo from 1617 with the figure of an Anabaptist. Copper engraving. In: Braun, Georg-Hogenberg, Franz (eds.): Civitates orbis terrarum. Köln /R 1618. (MZK, [http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/ uid:611ed436-6b32-492a-b666-63a545141f47](http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uid:611ed436-6b32-492a-b666-63a545141f47)).*

této produkce pravděpodobně souvisel s přesunem místních keramiků do pozdějších moravských výrobních center.<sup>5</sup> K potvrzení výroby fajánsí na moravském území po odchodu novokřtěnců schází důkazy a vše nasvědčuje, že se v první polovině 17. století patrně na Moravě neudržela. Z různých archivních pramenů vysvítá, že novokřtěnci usazení na západním Slovensku dodávali své výrobky na Moravu (např. na výroční trhy v Mikulově) a že jejich vývoz byl podporován, protože uvedená keramika zde chyběla.<sup>6</sup> Z následujících let se zprávy k výrobě fajánsí na moravském území nedochovaly. Fajánsové nádobí nebylo v některých panských domácnostech zcela běžné ještě před polovinou 18. století.

Situaci, kdy řemeslníci z řad původních novokřtěnců hledali lepší pracovní a životní podmínky v místech, kde se uplatňovalo jejich zboží, názorně doložil zachovaný dopis „mistra novokřtěnského nádobí“ Josefa Eckarta z Uherské Skalice (Skalitz) z roku 1687, kterým prosí olomouckého biskupa Karla z Liechtensteinu – Castelcornu,

<sup>5</sup> Černohorský [1941], s. 58–60.

<sup>6</sup> Černohorský 1931b, s. 99–100.



Džbánkařské nářadí. Akvarel na papíru. Didaktická tabule vytvořená Heřmanem Landsfeldem v roce 1931 / Jugmakers' tools. Watercolour on paper. Didactic board created by Heřman Landsfeld in 1931.



Předloha k výzdobě fajánsí. Vyškov, před 1850. / Template for the decoration of faience. Vyškov, before 1850.



Kytice s růžemi. Kolorovaná rytina z počátku 19. století. Podklad pro vytváření dekoru fajánsového nádobí. / Bouquet with roses. Coloured engraving from the beginning of the 19th century. The template for creating the decoration of faience ware.





Tvary vyškovského nádobí z 19. století. Akvarel na papíru Didaktická tabule Heřmana Landsfelda z roku 1931. / Shapes of the Vyškov ware from the 19th century. Watercolour on paper. Didactic board by Heřman Landsfeld from 1931.

*Džbánkař Karel Skalický před svým domem ve Vyškově v roce 1936. / Jugmaker Karel Skalický in front of his house in Vyškov in 1936.*



Vyškovští toufaři dokonale ovládali malířskou techniku vysokožárných barev, což kromě dokladů méně náročného dekoru, představovaného nejčastěji řemeslným emblémem provázeným střídými květinovými doplňky, prokazovaly zejména figurální scény s bohatým květinovým doprovodem. Z poslední čtvrtiny 18. století se dochovalo několik pozoruhodných prací. K nim nepochybně náleží velký džbán s hrdlem opatřeným hubkou z roku 1787, který se dochoval v majetku soustružnického cechu z nedaleké obce Morkovic. Jeho přední stranu zdobí Panna Maria s Ježíškem, sedící na modrém oblaku. Celý výjev je orámován květinovým dekorem s převážně modře zbarvenými rozetovitými květy a zelenými lístky se žlutými konečky. Provedení se vyznačuje jemnou manganovou kresbou a barevným laděním v modrém a zeleném tónu. Podle značky v horní části zad by mohl být jeho tvůrcem vyškovský džbánkař Antonín Štroblík (1763–1834).<sup>6</sup>

Ve stejné době se objevovaly výrobky zdobené muflířskými barvami. K známým vyškovským džbánkařům, kteří ovládali uvedenou techniku, patřil Jan Čamek (1741–1818). Z jeho značených výrobků se kromě modře zdobeného talíře dochovala kroupenka s plochými zády a reliéfem Ukřižovaného Krista, na níž je uveden jako malíř,<sup>7</sup> a plastika psa ležícího na podušce. Na jednom ze dvou dochovaných exemplářů psí plastiky se nachází v roce 1777 a vedle značky I. C také iniciály Čamkova švagra a současně tovaryše Františka Prokše (1744–1793). Badatelé naznačili možné autorství Jana Čamka také v případě obrázku Starobrněnské madony.<sup>8</sup>

<sup>6</sup> Muzeum Vyškovska, inv. č. N 1568. Jeví se pravděpodobněji než autorství Antonína Stehlíka (1755–1809) z Nových Hvězdlic. Černoohorský [1941], s. 130.

<sup>7</sup> EÚ MZM, inv. č. KER 21464 (talíř); EO NM, inv. č. H2-3003 (kroupenka), k ní též Tvrdý 1914b, s. 62, 67, obr. 44.

<sup>8</sup> Plastika psa v EÚ MZM, inv. č. KER 27242, Tvrdý 1914b, s. 68; plaketa v EÚ MZM inv. č. KER 20403, též Tvrdý 1914b, s. 67.



*Skříně s keramikou ve výstavních sálech v Dietrichsteinském paláci. Kolem 1936. / Cabinets with ceramics in the exhibition rooms of the Dietrichstein Palace. Around 1936.*

muzea, poznamenal činnost muzejních oddělení nedostatek pracovních sil – a jak se brzy ukázalo, i stísněnost vykázaných prostor. V roce 1924 proběhla zásadní úprava vztahu Zemského muzea k dalším muzejním institucím v Brně, kterou provázela reorganizace sbírek vycházející ze snahy posílit odbornou úroveň muzejní práce a modernizovat pracovní metody. Reorganizace postihla právě početnou kolekci keramického materiálu v Zemském muzeu, v němž nyní zůstal uložen soubor lidové keramiky formující se již delší dobu jako samostatný celek. Předměty uměleckořemeslného charakteru, ukázky manufakturní nebo tovární produkce a veškerý porcelán, putovaly do brněnského Umělecko-průmyslového muzea (dnes Moravská galerie), zatímco zajímavé doklady úrovně středověkého řemesla a novověkého kamnářství získalo městské muzeum v Brně. Národopisné sbírky se soustředily do Dietrichsteinského paláce, v němž byla v roce 1924 otevřena stálá expozice, jejíž součástí tvořila v prvním patře působivá prezentace rozsáhlé sbírky fajánsí v prosklených skříních. Do přízemních místností v jižním nároží paláce byly instalovány řemeslnické dílny, mezi nimiž se nacházela také ukázka dílny hrnčířské. Její vybavení tvořily předměty pocházející z Vyškova a Ivančic (hrnčířský kruh), z Modry (hrnčířský kruh, pracovní pomůcky, drobné nářadí) a Dehtic (točírské nástroje, formy, surové nebo jednou vypálené příklady nádob). Ukázky typického sortimentu fajánsí z Vyškova v podobě jednou přežahnutých výrobků zhotovil Karel Skalický. Některé měly na dně vyryty názvy, případně údaje o ceně.<sup>3</sup>

Sbírka lidové keramiky platila s ohledem na velikost a kvalitu nadále za chloubu instituce, a proto přednosta oddělení F. Pospíšil věnoval pozornost jejímu dalšímu růstu. Usiloval o vytvoření objektivního obrazu lidové keramiky chápané nyní jako produktu jednoho z tradičních řemeslných odvětví a nedílné součásti životního prostředí uživatelů. Opustil sběratelskou koncepci předchozího období přisuzující muzejním exponátům hlavně osvětově vzdělávací a vlastenecky zabarvený obsah, což vedlo k oceňování především výtvarně bohatších kusů a ve svých důsledcích k pře-

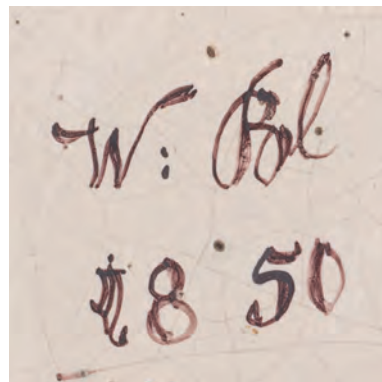
<sup>3</sup> Do současnosti se z původně vystavených předmětů zachovala malá část, která nebyla později zaevidována. Na počátku šedesátých let dvacátého století po přestěhování sbírek do Paláce šlechticů byla zčásti začleněna do sbírky řemesel.



Neznámý autor / *Unknown artist*, Vyškov, 1854, č. kat. / *cat. no.* 722.



~ Václav Švábský, tovaryš Jana Čamka (1741–1818) / *journeyman of Jan Čamek*, Vyškov, 1840, č. kat. / *cat. no.* 149.



Neznámý autor / *Unknown artist*, Vyškov, 1850, č. kat. / *cat. no.* 643.



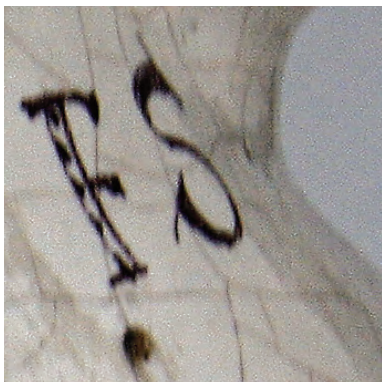
Matěj Bohdanský (1797–?), Rešice, 1819, č. kat. / *cat. no.* 607.



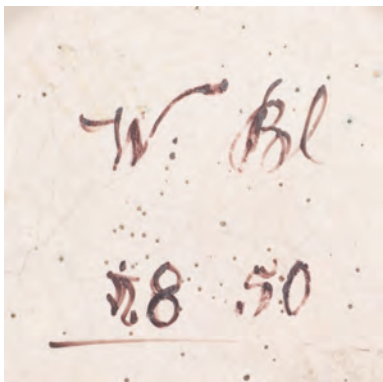
Jan Bohdanský (1818–?), Rešice, 1850, č. kat. / *cat. no.* 611.



Neznámý autor / *Unknown artist*, Vyškov, 1855, č. kat. / *cat. no.* 661.



František Štroblik (1800–1873), Vyškov, 1825, č. kat. / *cat. no.* 145.



Neznámý autor / *Unknown artist*, Vyškov, 1850, č. kat. / *cat. no.* 646.



Neznámý autor / *Unknown artist*, ~ Vyškov, Morava / *Moravia*, č. kat. / *cat. no.* 687.



Obrazový katalog / Picture catalogue







1. Láhev šestiboká / **Hexagonal bottle** ~ 1730

Bílá glazura stříkaná manganem, modrý dekor s manganovou kresbou – oválné kartuše s vázou s květinami, obdélníkové kartuše s architekturou, znaky s císařskou korunou. Pásky stylizovaného rostlinného dekoru a geometrického ornamentu.

Otlučené hrdlo a hrany stěny.

V 24 cm, ø 17 cm.

KER 20202.

~Vyškov.

Koupě 1954 (R. Vaňurová, Brno).

Vydra Kunz 1956, obr. 11.



2. Podnos oválný žebrovaný / **Oval ribbed dish** ~ 1730

Podnos oválného tvaru s radiálními žebry, na čtyřech nožkách. Bílá glazura stříkaná manganem, na dně plasticky vystupující medailon s modrou vázou s květy

Doplňovaný, místy odřena glazura, jemné praskliny.

V 4 cm, d 30, š 21 cm.

KER 20409.

~ Vyškov.

Koupě 1912 (sbírka Františka Kretze II).



3. Džbánek / **Jug** 1737

Kulovitý tvar, bílá glazura stříkaná manganem, modře olemovaná kartuš se žlutou volskou hlavou, písmeny I. A. C. S a letopočtem 17/37.

Prasklé hrdlo, obražená místa.

V 12,8 cm, ø 9,5 – 13,5 – 8,5 cm.

KER 20326.

Vyškov.

Koupě 1912 (sbírka Františka Kretze II).

Hrbková [1971], č. kat 43; Pastieriková – Kalinová 2016, s. 242, obr. 428.



4 Talířek / **Plate** 1738

Mělký, bílá glazura stříkaná manganem, na dně medailon s architekturou, stromem a jelínkem, letopočtem 1738 a iniciálami I. H. Na okraji čtveřice květů.

V 2,5 cm, ø 14,5 – 22,5 cm.

KER 20330.

Vyškov.

Koupě 1912 (sbírka Františka Kretze II).

Černohorský 1957, s. 14; Šujan 1982, s. 17, obr. 4; Pastieriková – Kalinová 2016, s.242, obr. 429.







## 5. Džbán / Jug

1732

Hruškovitý tvar. Bílá glazura stříkaná manganem, kartuše a medailon s figurálními motivy: vpředu muž s klarinetem a dívka s číší, po stranách sv. Jan Nepomucký a kříž se dvěma lebkami, pod nimi medailon s ženskou polopostavou, dole tři kartuše s mužskou postavou v humorných situacích (pronásledován leze na skálu, jízda na divokém praseti, chůze po laně?) a další kartuš s křížkem. Doplněno květinovými snítkami a ptačími figurami. Modrý dekor, manganová kresba. Na hrdle nápis TOMAS.MICHA/LIK 1732.

Doplněná část hrdla, obražená hrana nohy, oděrky glazury na více místech povrchu.

V 33,7 cm, ø 11,5 – 19,5 – 12,5 cm.

Inv. č. KER 20329, A 93, papírová nálepka Františkova muzea.

Vyškov.

Získán před rokem 1918, místo nálezu Stříbrnice (okr. Uherské Hradiště).

Černohorský 1957, s. 12–13, obr. příloha; Šujan 1982, s. 17, obr. 3.